

Лозова О.М. Змістова модель психосемантичної структури етнічної свідомості східних слов'ян // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького педагогічного університету ім. Г. Сковороди.– 2007.– Вип.12.– С. 180-184.

УДК 159.95

ЗМІСТОВА МОДЕЛЬ ПСИХОСЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Ольга Лозова

Резюме. Стаття містить аналіз етнічної свідомості та психосемантичний диференціальний простір представників українського етносу. Запропоновано нову модель етнічної свідомості, яка будується на засадах етнічної психології, психосемантики та психосеміотики.

Ключові слова: модель етнічної самосвідомості, психологічні, психосемантичні, психосеміотичні методи дослідження, українці.

CONTENT MODEL OF PSYCHOSEMANANTIC STRUCTURE OF ETHNIC CONSCIOUSNESS OF ORIENTAL SLAVIC PEOPLE

O.Lozaova

Summary. The article explores the current state of ethnic consciousness and psychosemantic differential field found in representatives of the ukrainian ethnic group. A new model of ethnic consciousness, based on psychological, psychosemantical and psychosemiotical methods, was proposed.

Key words: model of ethnic consciousness, psychological, psychosemantical and psychosemiotical methods, ukrainian ethnic group.

Постановка проблеми

Оцінка актуального стану дослідження етнічної свідомості не може бути однозначною. З одного боку, існує ряд засадничих праць етнопсихологічного напрямку досліджень, які констатують фактичний стан буття, зберігання й відтворення різних етнокультур у просторі давньої та сучасної України, акцентують особливості їхнього розвитку: М.Шлемкевич,

Д.Чижевський, О.Кульчицький, В. Янів, С. Ярмусь, В.Б. Євтух, Б.О. Попов й ін.

У цілій низці дисертаційних досліджень порушуються окремі аспекти проблеми: етнічний та кроскультурний аспекти полімодального Я (М.В. Балєва [1]); психологічні фактори генезису національної самосвідомості (А.М. Березін [2]); феноменологія архетипу в колективному несвідомому (С.О. Маленко [10]); вплив етнічних стереотипів на процес міжособистісного оцінювання (О.В. Квас [4]); етнопсихологічні уявлення в структурі Я-концепції (Васильченко О.М. [3]); колективне несвідоме як глибинна детермінанта етнічного менталітету (Ю.Я. Мединська [11]); психолого-педагогічні умови гармонізації етнічної самосвідомості старшокласників (Ю.А. Михальчук [12]).

З іншого боку, питання про глибинні психічні, змістові детермінанти етнічної свідомості все ще залишається відкритим, система теоретико-психологічних понять для опису семантики етнічної свідомості недостатньо розроблена як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології, а питання структури етнічної свідомості ще чекає на своє вирішення.

Тому мета автора при написанні даної статті полягала, по-перше, в узагальненні матеріалів власних досліджень 2002-2007 років з теми, по-друге, в моделюванні основних спостережених феноменів.

Реалізація поставленої мети передбачала вирішення кількох експериментальних завдань:

1. розробки системного концептуального підходу до вивчення феномену етнічної свідомості;
2. психосемантична реконструкція первинних структур свідомості давніх східних слов'ян: дослідження оцінності, емоційності, реактивності, просторової й часової категоризації світу [6];
3. дослідження співвіднесеності етнокультурних та соціокультурних її компонентів [9];

4. виділення й описання кроскультурних особливостей сприймання та оцінки досліджуваними культурних зразків різномодальної семантики (вербальної та візуальної)[5];

5. визначення ролі і місця у структурі етнічної свідомості семантики зразків культурного дискурсу залежно від їх видових модифікацій, напрямків, жанрів (поезії, прози, публіцистики, кіно, архітектури, живопису)[8];

6. на основі розкриття структурно-змістових характеристик східнослов'янської етнічної свідомості побудови концептуальної семантико-семіотичної моделі східнослов'янської етнічної свідомості.

Аналіз результатів дослідження

Підставу для прикінцевого моделювання створив такий ряд експериментально встановлених фактів:

1. наповнення етнічної свідомості історично константними або модифікованими знаками у вигляді системи понять. Серед останніх вирізняються категорії з частково модифікованою семантикою (названі ними трансформантами) та сильно модифіковані поняття з виразними ознаками новітнього міфу (неоміфологеми). Порівняльний аналіз показав наявність певної траєкторії їх розвитку, семіозису.

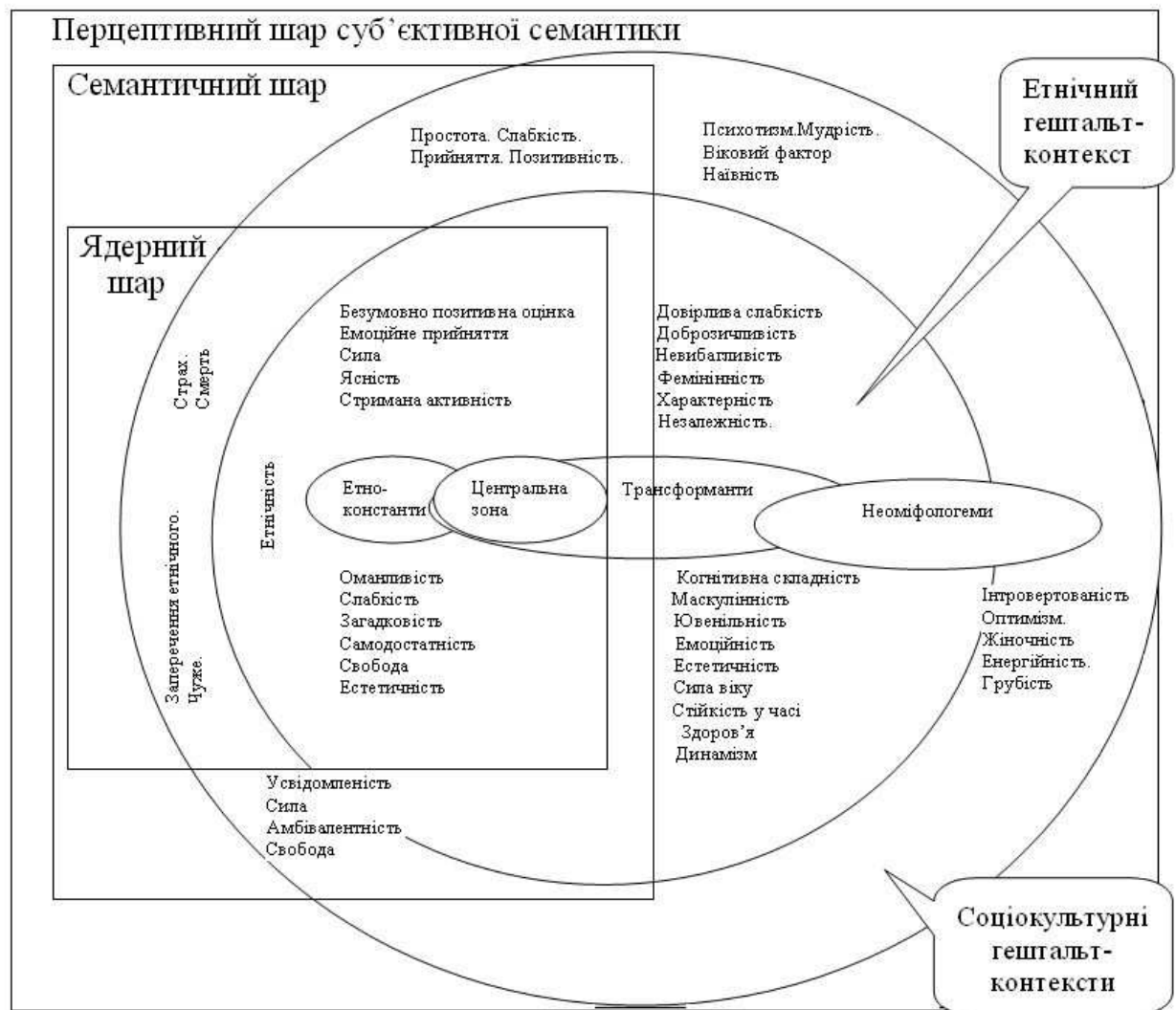
2. відмінності семантичних особливостей перцепції тих самих об'єктів представниками різних етносів дозволили визнати етнічний гештальт-контекст одним із чинників утворення етнічного образу світу.

3. відсутність тенденції переваг респондентами рідноетнічних культурних об'єктів та підтвердження факту домінування етнічного контексту гештальта і його вирішальної роль у формуванні етнічного образу світу поставила проблему диференціації етнічного контексту гештальта від інших, соціокультурних (ментальних) контекстів, що й визначило першу ортогональну площину майбутньої моделі.

Другим ортогональним компонентом моделі стало структурування суб'єктивного досвіду етносу: його перцептивний шар (просторово-часова

модель), семантичний шар (сенси як відношення суб'єкта до об'єктів перцептивного світу) і ядерний шар образу світу (складовими якого є етнічно детерміновані сенси, архетипи).

Для змістового наповнення моделі весь експериментальний матеріал у вигляді дешифровок категорій граничних підстав історичного та сучасного світогляду, факторного наповнення семантичного простору двадцяти трьох етнорелевантних понять, факторного наповнення перцепції сорока двох етно- та соціокультурних об'єктів (загальним обсягом 577 одиниць) було піддано семантичній компресії. По відношенню до категорій граничних підстав ця процедура полягала у відборі найчастотніших сем, а щодо факторів проводилася їх генералізація; одиничні семи й одиничні фактори ігнорувалися. Таким чином, зміст моделі, представленої на рис. 1, склали 402 семантико-семіотичні одиниці.

Рис. 1 Психосемантична модель етнічної свідомості східних слов'ян

Як показує модель, найглибший, ядерний шар досвіду етносу увібрав у себе адаптаційні координати-розподільники «небезпечний-безпечний» (етноконстанти) та критерії структуризації явищ світу на об'єкти та ситуації. Стосовно свідомості, репрезентованої в етнічному контексті гештальта, ця зона представлена факторами: *Етнічність. Рідність. Глибина рідного. Позитив рідного. Давні першоелементи українського. Активність рідного. Ювенільна етнічність. Фемінна етнічність. Маскулінна етнічність. Етнофемінінна естетичність. Позитивне прийняття етнічності. Етнічна позитивність. Повага до свого етносу. Журлива етнічність. Всебічне етнічне самоприйняття. Етнічна аутосимпатія. Позитивне прийняття етнічного Я. Зацікавлене самоприйняття етнічного. Етнічна самоповага.*

Позитивна етнічність. Ясність етнічно свого. Мудрість роду. Відторгнення чужого. Нерозуміння чужого. Як бачимо, зміст даного, найпродуктивнішого гіперфактора, що увібрав у себе 24 фактори, є семантично цілісним і недвозначним – це Етнічність. Слов'янська етнічність увібрала в себе поняттєву сферу роду, статі, віку та позитивності.

Семантичний шар склали поняття, що відбивають критерії категоризації явищ світу – відносини «хороший-поганий», «сильний-слабкий» тощо. В етноконтексті цей шар представлено такими гіперфакторами (у дужках зазначено сумарну частоту факторів, що входять до гіперфактора, з урахуванням кількості повних співпадінь їхніх формулювань):

- *Безумовно позитивна оцінка. Позитивна оцінка. Доброзичлива оцінність. Позитивність (10).*
- *Емоційне прийняття. Всебічне емоційне прийняття. Емоційний позитив. Експресивність. Емоційна близькість.(9)*
- *Сила. Самобутня сила. Позитивна сила норми. Шляхетна, захоплива сила (7).*
- *Ясність. Ясність надії. Ясність спокою. Ясність позитиву. Зрозумілість неординарності. Ясність природної краси. Позитив простоти (6).*
- *Негативна активність. Відсторонена активність. Статичність. Стримана активність (4).*
- *Облудність. Надуманість. Нецирість, оманливість.Відкидання (4).*
- *Слабкість. Позитив слабкості. Близькість – слабкість (4).*
- *Позитивна загадковість. Тайна. Фантазійність. Новизна (4).*
- *Позитивна самодостатність добра. Чесноти-закритість. Велич (3).*
- *Сила свободи. Свобода – закритість. Несвобода (3).*
- *Естетична оцінка. Естетичність (2).*

Перцептивний шар включає в себе простір, час, значення, смисли, в тому числі й тіло самого суб'єкта та його характерологічні риси. В

етногештальтному контексті цього, найбільш продуктивного шару свідомості, мають місце такі гіперфактори:

- *Довірлива слабкість. Астенічність. Вразливість. Самовідчуття меншовартості. Інертність. Недієвість. Неагресивність. Недомінантність. Споглядальність. Підвладність зовнішнім обставинам. Послаблена мотивація досягнень. Страх суспільного відкидання. Надія на підтримку (14).*
- *Доброзичливість. Характерологічний позитив. Благодество. Особистісний баланс. Толерантність. Доброта. Доброта-тривожність. Шляхетність діяльної доброти. Правдивість. Відкритість. Доступність. Оптимізм (13).*
- *Невибагливість. Простота. Простодушність. Доступність. Наївність. Невимушеність. Природність (8).*
- *Фемінінність. Зріла фемінність. Жіноча активність. Життєдайність жіночого. Жіноча м'якість (7).*
- *Характерність. Розмитість етнічного характеру. Знижений самоконтроль. Непередбачуваність. Легковажність. Психотична акцентуація. Збудженість (7).*
- *Особистісна гідність. Незалежність. Конфронтаційність – самодостатність. Інтровертованість. Незалежність досвіду. Консерватизм. Зверхність (7).*
- *Когнітивна складність. Інтелектуальність. Раціональність. Відсутність саморозуміння. Самозаглибленість. Самокритичність (6).*
- *Маскулінність. Чоловіча фантазійність. Чоловіча оцінність. Позитивна маскулінність (6).*
- *Ювенільність. Молодість. Юнацьке нерозуміння (6).*
- *Емоційність. Емоційна доброзичливість. Чуттєва пасивність (5).*
- *Естетичність. Витончена музичність. Вигадливість. Оригінальність (4).*
- *Статеві-вікова обумовленість. Сила віку. Вікова мудрість (4).*